

RIIGIKOGU KANTSELEI ÕIGUS- JA ANALÜÜSIOSAKOND

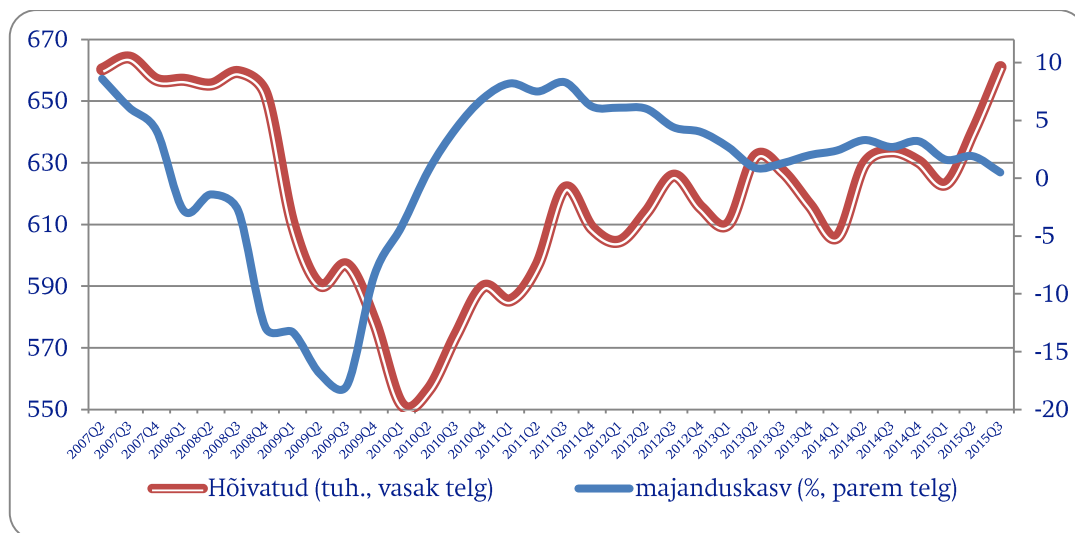
Eesti majandus riikidevahelises võrdluses: kõik linnud ei lenda ühekõrgusel

Nr 15

09.12.2015

Selle sügise Eesti majandusuudised tipnesid kahe teatega: a) tööga hõivatud inimeste hulk on täishõive lähedal, kusjuures viimati oli nii aktiivne tööturg 8 aasta eest buumi aegu; b) majanduskasv on soikunud, olles juba enam kui 8 kvartalit alla ennustatud taseme. Majandust õppinuid paneb a) ja b) üheaegne mainimine kukalt kratsima – loogika kohaselt peaks suurema arvu töötajatega enam produkti saama ning majandus kasvama. Kas tegemist on nõudluse/pakkumise erijuhtumiga või on see täiesti uudne olukord (ehk „uus normaalsus“)? Mõtisklus majanduse kasvust ajal, mil Eestis toimuvat läbivad pigem „piirata-keelata-vähendada“ ideed, võib tunduda pisut kohatu. Siiski pole tarbijaühiskonna puhul paremat lahendust, kui üldise heaolu seostamine majanduse arenguga, sest majanduskasv jääb Eesti praeguse arengutaseme juures peamiseks allikaks etema elujärje tagamiseks kõigile. Majandusteadlased on kirju seltskond, kus erinevused olude hinnangus, mudeli eeldustes ja probleemide (teoreetilises) lahenduses põrkuvad stoilise järjepidevusega. Ent vaatame üle arvud.

Joonis 1. Majanduskasv ja tööga hõivatud Eestis

Joonisel 1 on kõige olulisemad näitajad Eesti kohta läbi majandustsükli – majanduse kogumaht ja tööga hõivatud inimesed. Selle pildi esimene pool vastab majandusteooriale, sest hõive liigub sünkroonis kogutuluga ning nad on võrdeliselt seotud (ehk kinnitus nn Okuni pöidlareeglile). Graafiku keskel hakkab toimuma midagi huvitavat. Nimelt asub üha enam inimesi tööle, kahaneb jõude inimeste arv, ent majandusmasina pöörded aeglustuvad. Lõpuks on hõive saavutanud maksimumi, aga majandus stagneerub. Toimunu on justkui pöördpilt paljudes riikides mõne aja eest täheldatule, mida nimetati *jobless growth*, st majanduskasv saavutati sama või vähema töötajate

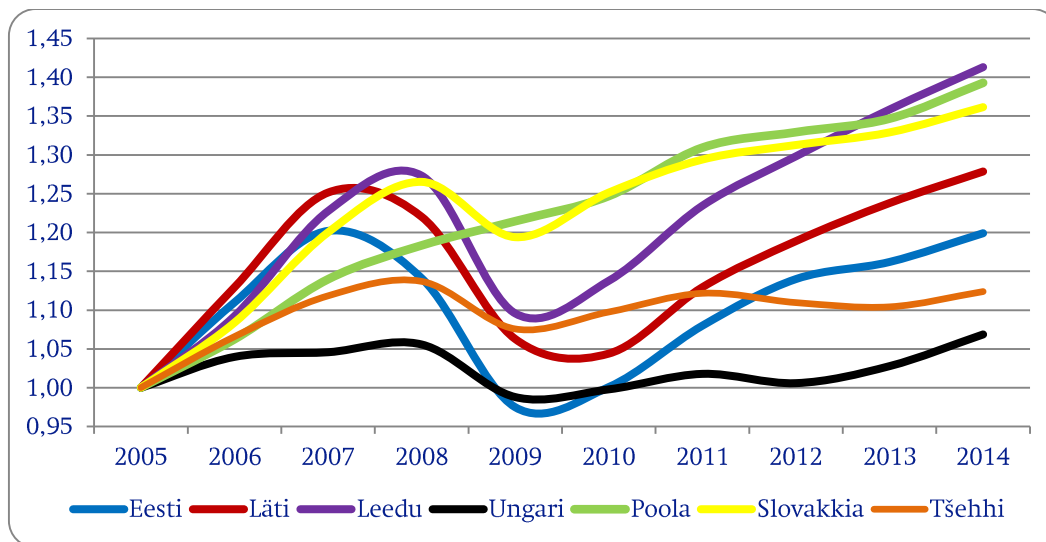
hulgaga.¹ Tõenäoliselt on toimumas hulga olulisi ja sageli vastuolulisi arenguid, ent ühele põhimõttelisele muutusele tuleb tähelepanu pöörata. Nimelt tekkis umbes viie aasta eest Euroopas pööre nõo kandvas idees. Paigutudes joonisel 1 graafiku keskele, oleme tagasi ajas, mil eurotsooni majanduspoliitika leidis uue paleuse. Saksamaa idee fixe riigieelarve tasakaalust ja võlatasemest laienes nii eurotsooni kui ühisturu retoorikasse. Majanduskasvu seni ülimaks pidanud seisukoht asendus fiskaalsete eesmärkidega ning ühisturu narratiiv nihkus kasvupaketi täitmiselt fiskaalkokkuleppele. Milline areng iseloomustab sel perioodil Eesti majandust? Tagasisivaade on vajalik, sest loonud minevikust võimalikult täpse pildi, saame tõhusamalt arutleda, kuidas paremini edasi minna.

Kümme aastat ühisturgu

Aegridade analüüsil on lisaks andmete usaldusväärsusele kriitiliseks momendiks nii perioodi algus kui pikkus. Sellest valikust võib sageli sõltuda tulemus. Tagamaks laiem taust ja andmete sarnasus analüüsiks, keskendume perioodile, mil Eesti on olnud ELi liige. Eestiga samal ajal liitusid ühisturuga Läti, Leedu, Poola, Ungari, Tšehhi ja Slovakkia. See on parim valim võrdluseks, sest sarnane taust ja eesmärgid võimaldavad hinnata arenguid kümne aasta kohta ehk perioodil, mil nimetatud riigid on olnud ühtsete reeglitega turu osalised. Tavaliselt on 10 aastat ka miinimum, mille kohta aegridade analüüs võiks üldse toimuda.

Kasutame Eurostat andmeid esmalt reaalse kogutulu (elaniku kohta) dünaamikas – see näitaja peegeldab jõukuse/elujärje kasvu kõige laiemal kujul. Eesmärgiga vältida probleeme eri vääringute või lähtetasemete kirjeldamisel, teisendame andmed indeksi kujule. Joonisel 2 saab stardijoonel (st aastal 2005) iga riik oma „SKT/elaniku kohta“ väärtuseks 1, st fikseerime jõukuse taseme indeksi ühisturuga liitumise hetkel ning „võidab“ see, kes graafiku lõpus on kõige kõrgemal (ehk indeksi väärtus on kõige suurem). Kümne aasta sisse jääb sel juhul terve äriotsuslik buumi, languse ja taastumisega.

Joonis 2. SKT elaniku kohta (2005=1)

¹ Kahte täiesti sarnast majandust pole võimalik leida, ent kui vaadata lähimineviku Euroopat, leidub Eestiga sarnaseid arenguid (kasv väheneb, hõive kasvab) Soome, Ungari ja Portugali puhul. Teemalehe fookus ei ole soome-ugri majanduste kriisijärgsete sümptomite kirjeldamine, mistõttu piirdume üldistusega, et viimasel ajal on neis riikides majandusareng aneemiline. Selget erinevust eurot (ehk ühisraha) kasutavate riikide ja oma valuutaga majanduste makronäitajate vahel ei ole.

Rahvusvahelises kirjanduses on Eestit toodud eduka väikese majanduse näitena ja selle kuvandiga ühineti 2004. aastal ka ELiga. Ent seitsme riigi arengudünaamika, nagu joonisel näha, kustutab selle kuvandi. Kaks kõige väiksemat – Läti ja Eesti – said esmalt kiire arenguedu, siis järgnesid tempokalt Leedu ja Slovakkia, ent sprinter ei võida maratoni hoolimata marulisest algusest. Ühisturgu tabas majanduskriis, millest taastumine sai kolmele Balti riigile pikaks katsumuseks. Parima makromajandusliku stabiilsusega paistab silma Poola, järgneb Slovakkia. Võib tõdeda, et Poola puhul on aegrida statsionaarne (ehk püsiv), samas kui Eesti või Läti andmed on mittestatsionaarsed (st kasvunumbri keskväärtus muutub ajas). Selle tõlge majanduspoliitika keelde on lihtne: prognoose tehes tahame teada nt muutuja „SKT/elaniku kohta“ tulevikuväärtust, ent kui aegrida pole statsionaarne, tuleb muuta senist mudelit, sest samade koefitsientidega pole võimalik jõuda adekvaatse tulemuseni. Piltlikult öeldes on meil peegli ülesriputamiseks nael ja haamer, ent vaja läheb kruvi ja keerajat. Lisades sellele ka teadmise, et tulevik on peegel ilma klaasita, jõuame tuttava mõtteni, et hoovad, millega Eesti asus kiire kasvu rajale, pole edasiseks arenguks optimaalsed ega piisavad. Enne pööret eelarve ja võlaküsimuste prioriseerimisele arutleti ühiskonnas, kas Eesti saab olema nagu Iirimaa või Portugal. Küsimus oli siis ELi mõjust Eesti arengule, st kas toetuste abil tekib edukas või mahajääja majandus. Vastus selgub käimasoleva eelarveraamistiku (2014–2020) lõpuks.

Teine tähelepanek jooniselt 2 on see, et majanduslangus, st graafikul nõ sõit mäest alla, lõi eriti rängalt kolme Balti riiki. Poola majandus on erakordselt kohanemisvõimeline olnud, taganud püsiva kasvu ning (erinevalt kogu Euroopast) majanduslangust Poolas tegelikult ei toimunudki. 2008–2009 aastate kriis viis suure osa varasemast plussist paljudes riikides, kusjuures majanduslanguse kõige sügavamas põhjas käis Eesti. Kõige kiiremini taastus SKT/elaniku kohta Slovakkias ja Leedus. Eestis (nagu ka Tšehhis, mis on seitsmest riigist jõukaim) ületati kriisieelne tase alles käesoleva aasta alguses.²

Hiljuti avaldatud uurimus kriisijärgsest rahvusvahelisest kogemusest näitab, et nn struktuursetel reformidel võib teatud tingimustes – nullilähedased intressimäärad ja ülimadal inflatsioon – olla negatiivne mõju majandusele (Eggertson jt 2014). Kas ja kuivõrd see on täheldatav Eesti puhul, suudavad loodetavasti juba lähiajal selgitada Eesti majandusteadlased. Lisaks on mainitud uurimuse üks järeldusi, et majanduse struktuurireformid ELi ääremaades aitavad kriisijärgset taastumist vaid juhul, kui tööjõukulud või tootjahinnad neis maades oluliselt kahanevad. Jutt on siin palgakärbetest ja/või tootlikkuse kasvust, mida kumbagi pole lihtne ellu viia. Kärstus aga suureneb, sest majandus ei kasva ning reaalne tulu struktuurireformidest võib saabuda pika perioodi järel (kui üldse).

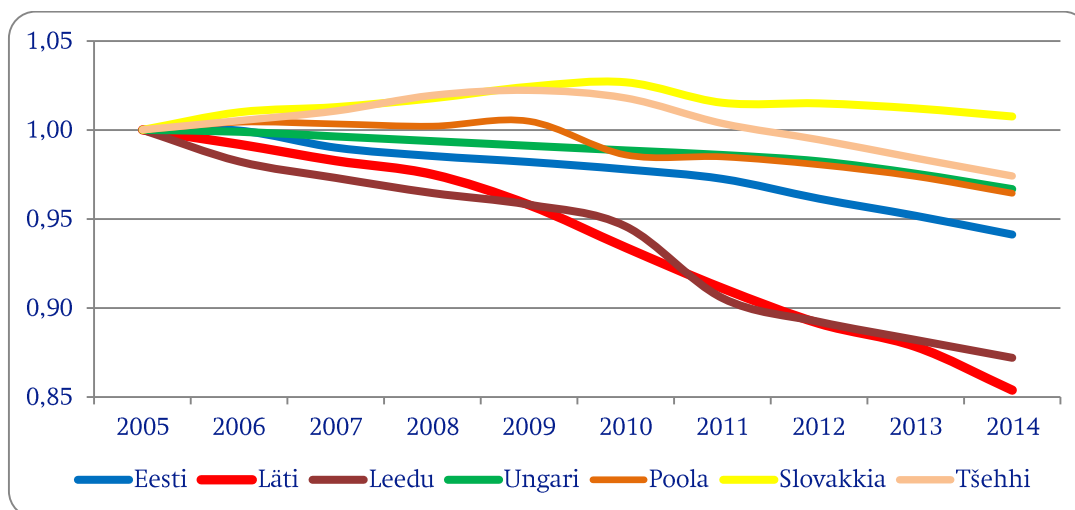
Kõik töötavad, aga kus on tulemus

Teine tähtis näitaja iga majanduse jaoks on nende inimeste hulk, kes võivad osaleda lisaväärtuse loomisel. Töö peaks meid hoidma kolme suure kurja – igavuse, pahede ja vaesuse – eest, nagu kord märkis Voltaire. Tööelised on Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni definitsiooni kohaselt 15–74 aastased, ent majandusuuringutes tõesema sisendi saamiseks eelistatakse pigem vahemikku 15–64 a. Ka valitud seitsme riigi demograafiat hinnates on mõistlikum jätkata väiksema valimiga.³ Teisendame tööeliste absoluutarvud indeksiks ning, sarnaselt eelmise joonisega, paigutame riigid oma näitajatega graafikule. Nagu joonisel 3 võib näha, ületab tööeliste arv kümne aasta möödudes vaid Slovakkias 2005. a vastava taseme. Demograafiliste arengute kõige kurvema duo moodustavad praegu Läti ja Leedu, kus tööeliste arv on kümne aastaga kahanenud (sh Euroopa kontekstis tervikuna) kõige enam. Eestil on naabritega sarnane trend, ehkki langus pole sedavõrd suur.

² Saadaolevad andmed näitavad, et viimase nelja kvartali (st eelmisest sügisest) jooksul on Eesti majandusareng aeglustuv. Riikide võrdluses on Eesti SKT/elaniku kohta kõige (kusjuures isegi EL keskmisest) kehvema trendiga.

³ Nt WHO hinnangul on Lätis ja Leedus oodatav keskmine eluiga 74 aastat, mis laiema valimi puhul loob mulje, nagu saaks tööea lõppedes otsa kogu elu.

Joonis 3. Tööealiste (15-64 a) suhtarv (2005=1)

Et elanike arv on jõukuse suhtarvus, peame Leedu ja Läti „SKT/elaniku kohta“ näitaja trendi kriitiliselt hindama. Nimelt pole (kahaneva nimetaja tõttu) lõunanaabrite senine edu jätkusuutlik: tööealiste pidev vähenemine ei toeta arengut pikal perioodil, sest tekitab negatiivse mõju majandusele nii tööturu tasakaalu kui ka üldise nõudluse kaudu.

Konkurentsivõimetabel kui kott, millest pörsas plehku pani

Rahvusvaheliste võrdluste üheks nähtuseks on erinevad tabelid. Sageli on neis ka Eesti, kuuludes üsna mitme nimekirja esiossa. Üheks selliseks on IMD ärikooli koostatav konkurentsivõime edetabel, milles seitsme riigi võrdluses asub Eesti juba pikemat aega kolme konkurentsivõimelisema seas. Veelgi ilusam pilt avaneb WEF (nn maailma majandusfoorum) tabelis, kus Eesti jätab kõik kuus võrdluses olevat riiki seljataha. Kui sedasi, siis peaks konkurentsivõime kajastuma rahvusvahelises majandussuhtluses, sest pole paremat lakmust taoliste võrdluste puhul kui saada empiirilist tuge esitatud väidetele.

Kaupade ja teenuste vood on kirjendatud iga riigi maksebilansis ühtsete, IMF standardite kohaselt. Tuginedes eelpool nimetatud edetabelitele, peaks piiriülestes rahavoogudes Eesti krediid ületama deebetit (st vastavad näitajad on plussis) või tehingute saldo vähemalt tasakaalus meist kehvema kohaga riikidega. Juba David Ricardo aegadest on teada, et konkurentsivõimelisel ei ole probleemi müüa oma hüvised neile, kes jäävad konkurentsile alla. Taoline pilt ei paista Eesti maksebilansis ühti. Vaid Lätiga on Eesti kaupade ja teenuste saldo positiivne. Kui Slovakkia, Tšehhi, Ungari ja Leeduga on vastav miinus alla saja miljoni euro kvartalis, siis Poolaga on kaupade ja teenuste bilansi puudujääk ligi 50 miljonit eurot kuus Eesti kahjuks. Slovakkias ja Tšehhis tehtud sõidukid meie tänavatel ning Poola ja Leedu kaubad selvehallides on nende arvude sisuline pool. Formaalne külg aga peaks sel juhul kajastuma konkurentsivõimetabelites, rahvusvaheliste võrdluste seni ühes sisutihises ajaviites.

Juht määrab liikumise sihi ja kava, mass annab neile jõu

Makronäitajate analüüs on suhteliselt noor valdkond, mille ajalugu jääb tublisti alla saja aasta. Majanduskasvu selgitamine paar põlvkonda tagasi keskendus tootlikkusele ja selle peamiseks hoovaks peeti investeringuid põhivarasse. Majanduskasv kiirenes kui kapitalmaht suurenes. Siis taibati, et lõpmatuseni pole võimalik seadmeid ja tehaseid kuhjata ning pilk pöörati tehnoloogiale (peatset sai see tuntuks Solowi mudelina). Tüdinenud eksogeense mudeli piiratusest, üritati seejärel näidata, et endogeniseerides tehnoloogilist protsessi, saab majandusele pööreid juurde. Inimkapitali lisamine tõi järgmise tegurina esile hariduse, aga nagu kogemused näitavad, ei ole diplom ja/või teaduskraad tootlikkuse suurenemise või uute turgude vallutamise garant. Kasvuteooria areng on justkui õppetund mullast – ükskõik kui uuenduslikke meetodeid maa

kõrge tootlikkuse säilitamiseks ka välja ei mõeldaks, ei korva need kunagi viljaka mulla puudumist.

Teoorias võib luua üha uusi hüpoteese ilma, et toimuvat suudetaks täies ulatuses (ja mis kõige olulisem) empiiriliselt kinnitada. Aegajalt on hea meenutada, mida vanarahvas ütles. Majandusteoorias oli Austria koolkond tolleks nõ vanarahvaks, kes rõhutas, et majanduse arengus on kõige olulisem ettevõtjate roll. Saamaks ettekujutust Eesti ettevõtjate rollist, peame esmalt aduma, mis toimub nende mõtetes. Seda pole lihtne teha ilma kvalitatiivse uuringuta. Aga nimelt sellise töö tulemused hiljuti avaldati. EASi tellimusel uuriti laiaulatusliku küsitlusega Eesti liidrite juhtimispraktikat (EBS, 2015). Mida me teada saime? Eesti firmade juhid on mugavustsooni pidama jäänud ning tegelevad oma huvide teostamisega pigem mujal kui väärtusloome protsessis. Vaba aja (sh tervis, sport, perekond) nautimine on palju enam hinnas kui ettevõtluse arendamisega tegelemine. Kahjuks panustavad meie juhid enda harimisse üha vähem, samas kui akadeemilise sektori roll ettevõtluse arengus pole kasvanud. Mobiilsus era- ja avaliku sektori vahel on minimaalne, kusjuures ka spetsialistide kaasamine on vähenenud. Kõike seda arvestades võib teemalehe alguses küsitule vastata, et probleemi lahendus saab väga suures osas olema majanduse pakkumise poolel.

Konkreetselt tööturгу iseloomustab olemuselt sarnaste väärtuste süsteem, mistõttu sisulist ja olulist erinevust era- ja avaliku sektori juhtimises Eestis ei ole. Mida siis täpsemalt „kolmest kurjast“ eemal hoitakse kui stagneerunud tootlikkuse tingimustes hõive Eestimaal kasvab (st joonis 1)? Et vaesus ja pahed on meie ühiskonnas visad kaduma, võib praeguse olukorra tööturul sõnastada seega kui võitluse igavuse peletamisega. Kui nii, siis vajame majanduse tõusuteele saamisel esmalt muutust juhtide ehk otsuste tegijate väärtushinnangutes. Kes näitab eeskuju?

Lauri Luiker
nõunik
lauri.luiker@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

- EBS, Civitta AS (2015), Eesti juhtimisvaldkonna uuring 2015, august 2015 ([tekst EASi kodulehel](#)).
- Eggertson G., Ferraro A., Raffo A. (2014), “Can structural reforms help Europe”, Journal of Monetary Economics 61.
- Luiker L. (2013), Keskmiku lõks ja majandusareng, Teemaleht nr.18 / 23.09.2013, Riigikogu Kantselei õigus-ja analüüsiosakond.
- Solow R. (1994). Perspectives on Growth Theory, Journal of Economic Perspectives, Vol.8, Nr.1.
- WEF The Global Competitiveness Report 2015-2016.
- IMD World Competitiveness Yearbook 2015.
- Statistilised andmed: Eurostat, Eesti Pank, Statistikaamet.